

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

REFLECTIES

Circulaire causaliteit bestaat niet; de ontwikkeling van systemisch werken in de Nederlandse GGZ

*Tweede en laatste deel*¹

INLEIDING

Dit essay is een vervolg op deel I dat in het vorige nummer verscheen. Daarin kunt u een toelichting lezen op de context en de achtergrond van het artikel. De ontwikkeling van de systeemtherapie in de Nederlandse context wordt geschetst aan de hand van het verhaal van een familie die in verschillende episodes de hulp inroept van gezinstherapeuten.

De familie bestaat uit de ouders Maria en Henk die vlak na de Tweede Wereldoorlog zijn getrouwd. Maria komt uit het katholieke zuiden en Henk uit de Amsterdamse Pijp. In 1952 wordt hun eerste kind geboren, een zoon, Rob. Bijna twee jaar later wordt hun dochter Eva geboren. Maria is een toegewijde moeder en huisvrouw, Henk zorgt voor voldoende inkomen. Eva ontwikkelt zich voorbeeldig, Rob geeft problemen.

In 1970, wanneer Rob 17 is, komen ze terecht bij een gezinstherapeut die vader steunt om meer positie in te nemen en moeder vraagt wat meer afstand te nemen. In 1975 komen ze opnieuw in gezinstherapie vanwege dwars en opstandig gedrag van dochter Eva. Ze krijgen een consult van I. Boszormenyi Nagy die verbanden legt met verbroken familierelaties en loyaliteiten.

Deze aflevering loopt van 1980 tot de huidige tijd.

EPISODE 3

In 1980 heeft Eva een vriendin en Rob ook. Eva heeft haar ouders op haar vijftiengste verteld dat ze lesbisch is. Een schok, vooral voor moeder met haar katholieke opvoeding. Vader neemt het wat laconieker op, hij vindt het niet leuk maar

1 Deel I van deze bijdrage is verschenen in *Systeemtherapie* 16-2.

er is toch niets aan te doen. Moeder vraagt zich af of het toch niet komt omdat zij haar dochter niet genoeg aandacht heeft gegeven, zodat Eva die nu zoekt bij een andere vrouw; haar vriendin is immers heel wat jaren ouder. Rob heeft eerst een aantal mislukte liefdes met Nederlandse meisjes gehad. Het waren allemaal van die haaibaaien die hem op zijn kop zaten, daar had hij geen zin meer in. Nu heeft hij een Griekse vriendin. Nadia is hier gekomen voor een vakantieliefde maar die jongen heeft haar laten zitten. Omdat ze door haar ouders mishandeld werd en altijd moest werken in hun restaurant wilde ze niet terug. Rob heeft zich over haar ontfermd en voelt zich voor het eerst echt iemand van betekenis. Moeder vindt het een lief kind maar ze kan geen hoogte van haar krijgen.

Moeder wordt meer en meer somber. Haar huisarts schrijft antidepressiva voor maar niets helpt. Waarom leef ik, vraagt ze zich af, ik heb eigenlijk alles verkeerd gedaan en het is te laat om het nog goed te maken. Vader Henk weet zich geen raad. Uiteindelijk besluit hij vanaf zijn werk die aardige therapeut Karel weer eens te bellen, misschien dat die er wat op weet. Bij navraag blijkt Karel langdurig ziek te zijn. 'Overspannen', denkt vader onmiddellijk, 'kan ik me voorstellen met zo'n raar vak'.

Vader krijgt op het centrum een ander aanbod: een intake bij het gezinsteam. Ze worden uitgenodigd om weer met zijn allen te komen, ook de partners van de kinderen mogen mee als die dat willen. Het centrum werkt nu echter wel met een screen, een spiegel waarachter therapeuten zitten die meedenken en meewerken zodat de hulp nog beter en sneller verloopt. Vader begrijpt het pas wanneer hij denkt aan de politieserie waarin verdachten worden geobserveerd vanachter een ruit. Zoiets? 'Ja, maar dan anders', zegt de mevrouw aan de telefoon, 'u bent immers geen verdachten....' Vader vertelt thuis aan Maria van zijn gesprek met het centrum. Zij is ontroerd dat Henk die moeite heeft genomen. 'Eigenlijk ben ik dat toch niet waard', denkt zij, 'maar ja, ik moet het maar doen voor Henk, voor hem is het ook geen doen zo'. Dochter Eva wil graag mee, ze is inmiddels zelf ook al in gestalttherapie en een schreeuwgroep, samen met haar vriendin, die ook graag wil meekomen. Zoon Rob twijfelt. De dag van de afspraak heeft hij ernstige hoofdpijnklachten en hij laat weten niet mee te gaan. Vader belt het centrum met de verwachting dat ze dan een andere afspraak moeten maken. Dit blijkt echter niet het geval. Iedereen die wil komen is welkom, ze kunnen zelf bepalen wat het beste is.

Ze worden binnengelaten in een kale kamer met een halfdode plant en aan de muur een gescheurde poster. Er is een camera op

hen gericht die blijkbaar van achter de ruit te besturen is want hij beweegt. Er zijn ook microfoons. Therapeut Lies is nog heel jong en maakt een zenuwachtige indruk. Ze vraagt hen allen zo te gaan zitten dat de mensen achter het screen hen goed kunnen zien, ook wordt een aantal keer getest of het geluid het goed doet. Lies legt uit dat ze in opleiding is en dat een van de opleiders achter de spiegel zit en haar helpt zodat zij het gezin beter kan helpen. Ze kan daarvoor worden gebeld en aan het eind zal ze met de andere therapeuten gaan overleggen. Moeder krijgt een beetje met haar te doen, ze is nog zo jong, ze knikt haar eens vriendelijk toe. Therapeut Lies glimlacht dankbaar terug. Inmiddels is er al veel tijd verstreken. Vader Henk raakt geïrriteerd, wat een poespas allemaal, voor wie zitten ze hier eigenlijk, denkt hij. Hij voelt zich een proefpersoon, nee, een proefgezin voor nieuwe therapeuten. Hij denkt er ernstig over de hele boel af te blazen.

Eindelijk vraagt therapeut Lies wat hen op dit moment hier brengt. Eva besluit het voortouw maar eens te nemen. 'Mijn moeder is depressief', zegt ze. 'Ze moet eens wat meer voor zichzelf gaan doen. En ze is nooit kwaad, ik denk dat er kwaadheid zit onder haar depressie' (dat had ze in haar gestaltgroep geleerd). Moeder zegt dat het daarvoor nu toch te laat is. De therapeut vraagt aan vader hoe lang moeder al denkt dat het te laat is om te veranderen. 'Dat moet u aan haar zelf vragen, hoe kan ik dat nou weten', zegt vader. De therapeut houdt aan: 'Hoe lang denkt u dat uw vrouw al denkt dat het te laat is?' Vader denkt eens diep na. 'Ik heb geen idee', besluit hij. 'Ze is al zo lang somber, nooit meer eens een geintje... niets....' Therapeut Lies kijkt wanhopig naar de spiegel. Op dat moment gaat de telefoon. Lies luistert, knikt, luistert en zegt: 'Okay, ik zal het vragen'. Ze richt zich tot Eva. 'Het team denkt dat vader het moeilijk vindt om erover na te denken wanneer moeder besloot dat het te laat is om te veranderen, omdat hij het waarschijnlijk moeilijk zou vinden als moeder zou gaan veranderen. Stel dat je moeder zou gaan veranderen en vaker boos en meer van huis zou zijn, hoe zou je vader dan reageren denk je?' En aan Gerda, de vriendin van Eva vraagt ze: 'Stel dat de moeder van Eva weer meer voor zichzelf zou doen en minder depressief zou zijn, en de vader en moeder van Eva zouden meer ruzie krijgen, zou dat jullie tweeën dichter bij elkaar brengen of juist tot meer verwijdering leiden?'

Het is hard werken. Je komt gewoon niet aan jezelf toe, zo moeilijk zijn de vragen. Iedereen zit te zweten, ook de therapeut. Tussendoor gaat de telefoon en dan komt er een nog veel moeilijker vraag. Opeens wordt Lies gesommeerd naar achteren te

komen voor een overleg. Moeder, Eva en Gerda voelen zich nogal ongemakkelijk zo met elkaar. Vader loopt naar het raam en heeft het over een speciale auto die hij ziet. Moeder zit stil met haar eigen gedachten. Ze voelt zich niet zozeer beter maar het is wel alsof de kringgedachten waar ze steeds last van had, gestopt zijn. Ze denkt na over de toekomst van Henk en haar en hoe dat nu verder moet. Eva heeft zin om weg te gaan. Ze vindt het allemaal veel te cerebraal, ze heeft meer aan haar gestalt en schreeuwgroepen. Het duurt erg lang. Vader raakt geïrriteerd, hij wil weg. Eva is het met hem eens, het lijkt haar wel spannend gewoon weg te lopen en dat de therapeuten dan een lege kamer vinden. Terwijl ze met elkaar grappen maken over de mogelijke reacties van de therapeuten komen die, na ongeveer een half uur, terug. Lies heeft een blocnote op schoot. Ze houdt een lang en ingewikkeld verhaal. Ze zullen het ook nog thuis gestuurd krijgen in een brief. Moeder begrijpt eruit dat het team het niet eens kon worden. Een aantal van de therapeuten dacht dat het niet verstandig was als moeder zou gaan veranderen omdat er dan problemen zouden ontstaan voor vader en de kinderen. Dan zou moeder zich zo schuldig gaan voelen dat ze misschien nog somberder zou worden en dan zou het op het laatst met iedereen slecht gaan, ook met hun huwelijk. Andere collega's dachten juist dat moeder wél kon veranderen en daar werd ook nog van alles bij gezegd, maar dat weet moeder niet meer. Fijn dat ze het nog thuis gestuurd krijgen. Vader voelt zich genomen. Wat een gedoe allemaal, daar knapt een mens toch niet van op.... Hij besluit van vervolgzittingen af te zien. Ondanks herhaalde pogingen van het therapeutenteam willen ze geen afspraken meer. Ze hebben geen zin meer in dat gedoe.

EPISODE 4

We maken weer even een sprong in de tijd. 1985. Rob en Nadia hebben twee kleine kinderen, 7 en 5 jaar oud. Nadia wil scheiden. Ze vindt Rob zo passief, alles moet van haar komen. Ze voelt zich ook niet echt thuis in Nederland, nog steeds niet. Ze denkt weer positiever over haar eigen land en verlangt er soms naar om terug te gaan, met haar kinderen. Ze is opstandig en maakt veel ruzie, elke dag begint ze weer te schreeuwen en er zijn ook al heel wat borden gesneuveld. In frustratie slaat ze soms haar kinderen. De oudste, Mikis, is weer in zijn broek gaan poepen en plassen terwijl hij al zindelijk was. De jongste, Thomas, is een leuke jongen maar hij huilt erg gauw, vooral als hij niet bij

zijn moeder is. Nadia ergert zich aan het broekpoepen en plassen van Mikis omdat het haar zo veel extra werk geeft en het is vies, zo langzamerhand stinkt het hele huis. Ze maakt zich ook zorgen. Ze vraagt de huisarts om raad. Die verwijst hen naar een centrum voor kinder- en jeugdpsychiatrie. Het is een afdeling van een gewoon ziekenhuis, dat vindt ze wel prettig. Ze belt voor een afspraak, ze moeten met zijn allen komen.

Een aardige mevrouw Geerlings haalt hen uit de wachtkamer, ze komen in een kamer met veel speelgoed in een krat. Het eerste gesprek gaat helemaal mis. Wanneer de mevrouw vraagt naar de ruzies thuis en wie er het meeste ruzie heeft met wie, krijgen Mikis en Thomas ruzie over een vrachtwagen en begint Thomas onbedaarlijk te huilen. Mikis wil alleen nog maar naar huis en een doordringende poeplucht vult langzaam de kamer. De aardige therapeute begint ook erg ongelukkig te kijken en zegt dat ze eerst met het team wil overleggen en hen dan zal bellen hoe ze verder zullen gaan. Ze gaan naar huis en horen drie weken niets. De sfeer verslechtert en Nadia heeft het steeds vaker over scheiden en teruggaan naar Griekenland. Dan belt mevrouw Geerlings, ze heeft het er met het team over gehad en er is een heel bijzondere gelegenheid een consult te krijgen bij een beroemde professor die heel veel verstand heeft van de problemen waarmee ze worstelen. Waar heeft Rob dit eerder gehoord? Zeker die oude, kale heer met die moeilijke naam... Het is even stil, nee, hij is niet kaal en ook niet zo heel oud, wel erg ervaren, hij heet Andolfi. Oh, dan is het een ander. Na wat heen en weer gepraat gaat Rob akkoord. Hij heeft er alles voor over om zijn gezin bij elkaar te houden. Het idee verlaten te worden, grijpt hem naar de keel. Nadia en de jongens gaan mee op de bewuste dag. Mevrouw Geerlings vangt hen op, ze krijgen koffie. Ze kunnen direct naar de therapiekamer waar professor Andolfi en een tolk al aanwezig zijn. De grote groep zit in een andere zaal. Ze willen daar liever niet kijken.

De professor geeft hen een hand en gaat dan direct door zijn knieën, hij hoort dat Mikis voetbalt en pakt gelijk een bal en schopt die naar Mikis toe, Mikis schiet in de lach en ze praten nog even over sterren uit Nederland. Thomas wil bij moeder op schoot. De professor vraagt of ze een lekkere schoot heeft en wie daar allemaal op mogen zitten. 'Jij niet', zegt Thomas. De therapeute lacht en complimenteert Thomas dat hij een ridder is die zijn moeder goed beschermt. Dan vraagt hij aan vader of Thomas hem ook verbiedt op de schoot van zijn vrouw te gaan zitten. Het gesprek maakt een vliegende start en iedereen is

betrokken. Hij vraagt aan moeder welk deel van haar in Griekenland is en welk deel in Nederland. De anderen kijken verward bij die vraag maar zij snapt het. Ze wijst naar haar bovenlichaam en hoofd, die zijn in Nederland, haar onderlichaam is nog in Griekenland. Precies vijftig procent, vraagt de professor? Ze denkt van wel. 'Geen wonder dat Thomas op uw schoot wil zitten', concludeert Andolfi. Ook het broekpoepen van Mikis wordt in verband gebracht met het feit dat moeder nog half in Griekenland is. Toch voelt ze zich niet beschuldigd, het is meer of die man haar pijn heel goed begrijpt. Rob zit er gespannen bij en voelt zich een buitenstaander. Hij krijgt te horen wat hij altijd al dacht. Ze is er niet helemaal, hij is een tweedekeus man in een tweedekeus land. Andolfi richt zich opeens tot hem. Wat is er nodig om uw vrouw meer dan vijftig procent bij u te krijgen? Hoe komt het dat u bent gaan denken dat u tweede keus bent? Zo lang u denkt dat u een tweedekeus man in een tweedekeus land bent, zult u haar meer en meer kwijt raken. Daarom werken de jongens zo hard haar hier te binden. Hoe deed uw vader het...? En zo gaat het maar door. Aan het eind complimenteert hij de jongens als geweldige helpers. Terug in de auto is er een opgewekte sfeer. Ze moeten wel lachen om die rare man met die rare taal. Rob voelt hoe veel hij van Nadia houdt en hoe graag hij wil dat ze weer gelukkig is.

EPISODE 5

We keren nog even terug naar de oudere generatie, Maria en Henk. Het is nu 1990.

Vader is met pensioen. Hij zit thuis en kan zijn draai niet echt vinden. Hij voelt zich ongedurig. Hij heeft besloten nu zijn vrouw maar eens te helpen. Hij vindt dat ze het huishouden altijd zo inefficiënt aanpakt. Hij stelt voor alles eens anders aan te pakken. Moeder voelt zich verward. Enerzijds vindt ze het wel fijn dat haar man meer wil helpen in huis, anderzijds geeft hij haar het gevoel dat ze het altijd allemaal verkeerd heeft gedaan. Elke dag is er ruzie, over de was, over het zuigen en over de telefoongesprekken die ze met Eva voert. Ze houdt het niet meer uit en Eva stelt voor dat ze eens een tijdje komt logeren. Daar heeft ze wel zin in. Eva woont in Amsterdam, in de binnenstad. Vader vindt het een raar idee. Zelf wil hij niet logeren in die benauwde woning, doet hem denken aan vroeger, dat heeft hij allemaal achter zich gelaten. Maar alleen blijven wil hij ook niet. Wanneer Eva moeder komt halen, komt het tot een enorme uitbarsting.

Vader verbiedt moeder met Eva mee te gaan. Eva scheldt haar vader uit voor patriarchale klootzak en dominante lul en sleept haar moeder mee de auto in. In de auto barst ze los. 'Waarom blijf je nog langer bij die zak, hij onderdrukt je, je kunt geen kant op.' Moeder voelt zich ongemakkelijk, enerzijds heeft haar dochter wel gelijk, anderzijds heeft ze met Henk te doen. Hij weet niet beter en hij kan helemaal niet voor zichzelf zorgen. De eerste nacht bij Eva kan ze niet slapen. Ze voelt zich schuldig maar durft ook niet weg, dan zal Eva weer woedend zijn. Wanneer Eva thuiskomt van haar werk treft ze haar moeder lijkbleek aan. Ze heeft niet gegeten en geslapen, alleen maar stil en stijf in een stoel gezeten. De stad om haar heen vliegt haar aan. Eva belt haar oude therapeut. 'Ik heb deze week nog wel een gaatje', zegt die, 'kom maar langs met je moeder, en als het lukt neem dan ook je vader mee'. Zo zitten ze weer bij een therapeut. Een vriendelijke vrouw van onbestemde leeftijd. Ze maakt een stevige indruk, iemand die weet wat ze wil. Ze vraagt naar de actuele problemen, de crisis in de familie en naar de hulpverleningsgeschiedenis tot nu toe. Moeder zegt dat ze al veel hulp hebben gehad en dat ze steeds heeft begrepen dat ze dingen fout doet, dat weet ze ook wel. Toen de kinderen klein waren, had ze te veel bovenop ze gezeten, althans dat gold voor haar zoon, haar dochter had ze juist wat verwaarloosd. Ze had haar man te weinig ruimte gegeven als vader en nu kon ze niet eens dankbaar zijn dat hij wilde helpen in het huishouden. Met deze vrouw was het alsof ze gewoon met elkaar zaten te praten. Ze vroeg veel over hun leven en legde uit hoe verschillend het leven van mannen en vrouwen was in hun generatie. Dat mannen veel vrijheden hadden en vrouwen weinig. Vader barst los. 'Ik ben anders niet veel vrij geweest, ik moest altijd werken, centen verdienen, moeder de vrouw had juist een leven als een luis op een zeer hoofd. Altijd thuis, altijd vrij, u draait de zaken om.' Eigenlijk voelt vader zich nu beschuldigd door een tribunaal van drie vrouwen. Eva steunt moeder. 'Pa, jij kon toch altijd weg wanneer je wilde, naar je biljartavond, naar alles. Jij nam toch de beslissingen over geld. Jij vond het toch fijn dat alles voor je verzorgd werd? Mamma mocht nooit wat, alleen maar zorgen. En ik hoorde de ruzie wel op de slaapkamer wanneer je mamma tot seks dwong.' Nu wordt Henk boos. 'Daar heb jij niets mee te maken, je moet je grote bek eens houden.' De therapeut grijpt in en staat vooral stil bij moeder. Hoe die zich ook nu weer schuldig voelt over de ruzie, alsof zij die veroorzaakt. Hoe ze het nooit goed kon doen, als ze zich veel met de kinderen bemoeide was ze overbetrokken

en als ze te weinig deed, schoot ze tekort. De therapeut legt uit dat veel vrouwen daaronder gebukt zijn gegaan en nog gaan. Dat het voor vrouwen moeilijk is keuzes voor zichzelf te maken. Ze vraagt aan moeder wat haar dromen waren toen ze een kind was en moeder vertelt hoe ze graag dokter was geworden. Ze vertelt gedachtes en gevoelens die altijd in haar opgesloten waren. Vader is verbaasd.... 'Ik wist niet dat je dat allemaal in je had, Maria', zegt hij. De therapeut vraagt waar hij nu aan moet denken. Ook hij denkt terug aan de tijd dat ze elkaar leerden kennen en hoe anders ze toen nog was.

Wanneer ze vertrekken voelt Maria zich op een vreemde manier opgewonden en Henk is zo in gedachten dat hij een afslag mist en zelfs de weg naar huis even kwijtraakt.

EPISODE 6

Het is 1995. Moeder is opgebloeid. Ze heeft ervoor gekozen nu maar eens te doen wat ze zelf wil. Hoewel ze al 71 is, kan ze nog veel aan. Ze is in 1990 lid geworden van een organisatie die opkomt voor de belangen van ouderen en zit nu in het bestuur. Ze is veel van huis. Soms zorgt ze voor haar kleinkinderen, maar niet te vaak. 'Ik heb genoeg gezorgd voor drie levens', zegt ze dan. Vader kan het allemaal niet meer volgen. Hij had zich altijd voorgesteld dat ze op hun oude dag samen thuis zouden zijn en uitstapjes zouden maken. Het is nergens voor nodig dat Maria zoveel werkt. Hij voelt zich overbodig en uitgerangeerd. Hij is 75, nog gezond, maar hij is steeds moe en heeft nergens meer zin in. Hij wordt steeds somberder, bokkiger en narriger. Moeder wordt er gek van. Dan leest ze een artikel in een blad over depressieve mannen die hun depressie verbergen. Er staat een telefoonnummer bij. Ze belt. Ze krijgt een aardige man aan de telefoon die wat doorvraagt over de problemen. Ze krijgen een afspraak met een psychiater in de ouderenzorg. Een aardige mevrouw die goed doorvraagt over hoe vader slaapt, hoeveel hij eet en hoeveel trek hij heeft. Hoe zijn stemming is in de ochtend, door de dag en in de avond. Vader zelf zegt niet zoveel maar moeder vindt het fijn alles eens goed te vertellen, zo precies heeft nog nooit iemand gevraagd hoe het gaat. De psychiater vraagt ook aan vader wat hem nog aan het leven bindt. 'Van mij hoeft het helemaal niet meer', zegt vader. Daar schrikt moeder toch wel van. De psychiater schrijft medicijnen voor en zegt dat het een paar weken duurt voordat mijnheer zal merken of hij zich beter voelt. Ze legt prachtig uit hoe het allemaal werkt met die stoffen in de herse-

nen, hij schijnt wat te missen. Moeder begrijpt nu dat hij ziek is en besluit maar wat zorgzamer te zijn. Ze is weer meer thuis en betreft hem meer bij haar leven. Ook haalt ze hem weer eens lekker aan en sinds tijden vrijen ze weer eens. Vader knapt in de loop van de weken inderdaad op. Ze nemen aan dat de medicijnen werken, of zou het komen doordat ze weer wat gezelliger doen samen?

EPISODE 7

Therapeut Karel belt in het jaar 2003. Na een half jaar ziekte weet is hij weer gaan werken. Hij is nu bijna met pensioen. Hij doet een onderzoek en zoekt contact met al zijn oud-cliënten om een aantal vragen te stellen over de therapie die ze hebben gedaan, wat ze zich ervan kunnen herinneren en hoe het volgens de familie zelf heeft uitgewerkt. Iedereen die wil komen is welkom.

De kamer zit vol. Moeder, vader, Rob en Nadia en hun kinderen Mikis en Thomas, inmiddels 22 en 20 jaar oud, en Eva zijn gekomen. Eva's relatie is verbroken, ze woont alleen en hoopt op een nieuwe vriendin. Ze twijfelt, ze voelt zich tegenwoordig ook aangetrokken tot mannen. Vader had het altijd al gedacht, dat wordt toch niks met die twee potten....

Karel is een vriendelijke oude heer geworden. Hij vertelt dat hij, zo aan het eind van zijn carrière, zo graag wil weten wat de uitkomst was van zijn werk door de jaren heen. Hij vraagt hoe ze zich de therapie herinneren, of ze denken dat het geholpen heeft? En wat zou er dan geholpen kunnen hebben? Er ontspint zich een levendig gesprek over hun therapie-ervaringen. Iedereen heeft andere herinneringen en andere ideeën over wat er gewerkt heeft. En de herinneringen en ideeën van de familie zijn weer anders dan die van Karel zelf.

Wanneer de familie vertrokken is, mijmert Karel nog wat na. Eerst mochten we alleen met complete gezinnen praten, iedereen moest erbij zijn anders ging het gesprek niet door. Hij geneerde zich achteraf over zijn arrogante houding. Ook daarna, toen hij onder invloed van de toen dominante directieve, structurele en strategische school gezinnen vertelde hoe ze moesten functioneren, vader aan het hoofd van het gezin, ouders het gezag, hoe hij allerlei prachtige paradoxen losliet op gezinnen.... Hij zou het nu niet meer zo kunnen alhoewel er soms prachtige veranderingen optraden. Ook had hij wel als een soort psychodynamische expert gezinnen geconfronteerd met hun familiedynamieken

door de generaties heen, alsof hij de waarheid in pacht had... Later had hij, onder invloed van de Milanese school, veel gewerkt met teams volgens het Milanese model, een voorbespreking, gesprek met het gezin met telefoontjes tussendoor, nabespreking en eindinterventie. Dat was een heerlijke tijd, het samenwerken gaf veel plezier en de eindinterventies gaven een magisch, ja, een machtsgevoel. Vooral dat weggaan na het uitspreken van de eindinterventie, het gezin in verwarring achterlatend. Hoe meer verwarring, hoe beter de interventie, zo werd er gezegd. Karel schaamt zich. Op den duur was hij gaan twijfelen. Wat wist hij eigenlijk, wat was waarheid en wie was hij dat hij dacht anderen te kunnen vertellen hoe ze disfunctioneerden en wat ze moesten doen om weer te functioneren? Vooral toen de boel thuis bij hem ook helemaal niet goed liep, kon hij niet meer werken. In het halfjaar dat hij thuis was, had hij veel gelezen en nagedacht. Hij was beïnvloed door het feministische gedachtegoed, het nadenken over machtsverschillen en over de invloed van de sociaal-maatschappelijke context. Ook door de vele niet-westerse cliënten was hij veranderd. Bijna vijftig procent van de cliënten in zijn centrum was nu van allochtone afkomst. Hij was zich op een bepaalde manier zelfs schuldig gaan voelen dat hij een witte westerse man was, helemaal in de verkeerde dominante groep. Uiteindelijk had hij zijn twijfels kunnen omzetten in opluchting dat hij niet meer behoefde te weten hoe mensen moeten leven. Zelf was hij na een lang huwelijk gescheiden, met zijn kinderen ging het soms goed, soms waren er problemen. Het idee dat hij wist hoe het moest, was hij kwijtgeraakt. En gek genoeg voelde hij zich beter in zijn vak. Dat kwam misschien omdat hij zich richtte op krachten van mensen, mogelijkheden om eruit te komen in plaats van te zoeken naar disfuncties. Nog steeds was hij gefascineerd door de wijze waarop mensen en hulpverleners met elkaar vastdraaien rond problemen en hoe deze processen zich steeds herhalen. Niet alleen in families, ook in andere destructieve spiralen, de wereldpolitiek zat er vol mee. Hij vroeg zich wel eens af of systeemtherapeuten zich niet ook met de politiek zouden moeten bemoeien vanwege hun kennis van en ervaringen met zich herhalende destructieve processen en hoe daaruit te komen. Aan de andere kant was hij juist bescheidener geworden. Hij was de beperkingen van zijn vak beter gaan zien. Veel problemen waren onoplosbaar.

Karel vroeg zich af hoe het nu verder zou gaan. In de GGZ was inmiddels een biologische wind gaan waaien. Steeds meer klach-

ten en problemen van mensen worden vertaald in ziektebeelden met bijbehorende behandelpakketten. De zogenaamde DBC's, diagnose-behandelcombinaties. Er ligt steeds meer nadruk op evidence based, op kortdurend werken. De bezuinigingen gooien daar nog een schepje bovenop. Psychotherapeuten worden meer en meer gemarginaliseerd.... Aan de andere kant lijkt het of de GGZ de systeembenadering nu pas echt ontdekt. Onlangs hoorde hij in de auto een professor op de radio zeggen, alsof het iets nieuws betrof, dat was gebleken dat bij suïcidepogingen van adolescenten een aantal gezinsgesprekken het beste en snelste resultaat gaf. Veel psychiaters en psychotherapeuten willen meer weten van de systeembenadering omdat zij vaak vastlopen in een te individuele aanpak. En dan Hellinger, tegenwoordig wil iedereen familieopstellingen maken. Het ergert hem, vooral omdat Hellinger juist weer wél meent te weten hoe het allemaal geregeld en geordend moet zijn in het leven. De hype is misschien verklaarbaar vanuit de behoefte aan verbondenheid in onze gefragmenteerde samenleving. Maar Hellinger, en velen met hem, doet aan circulaire causaliteit, de oorzaak van ellende zoeken in familieomstandigheden. Die vergissing is wel erg hardnekkig. Het systemisch denken en werken verwarren met het zoeken naar oorzaken van psychische problemen in familierelaties. Het blijkt nog steeds moeilijk te denken in circulariteit, circulaire causaliteit bestaat niet!

Justine van Lawick